KAMIL KROFTA.

ŘÍM A ČECHY PŘED HNUTÍM HUSITSKÝM.

Hnutí husitské, jak již mnohokráte bylo vysloveno, jest zjev velmi složitý ve svých příčinách, ve svém průběhu a ve svých následcích. Jest proto přirozeno, že o významu a podstatě tohoto hnutí bývají projevovány názory velmi nestejné, ano že bývají vedeny spory o to, dlužno-li vlastní význam husitství spatřovati v jeho stránce náboženské, či v stránce národní aneb dokonce sociální. Nemíním zabývati se těmito spory. Myslím však, že pokud na hnutí husitské pohlížíme jako na hnutí náboženské — a tím ono po mém soudu bylo především — můžeme říci, že bylo v podstatě odbojem proti Římu, rozumíme-li Římem ztělesnění jak středověkého názoru theologického, tak i celé správní soustavy církevní, jak se jeho působením vyvinula v pozdějších stoletích středověku. Zkoumati vznik a podstatu tohoto odboje po stránce ideové je z nejdůležitějších úkolů české vědy historické, pro který již mnoho bylo vykonáno, ale snad ještě více zbývá vykonati. Druhé stránce husitského odboje proti Římu, jež týká se církevní prakse, nedostalo se ještě, jak za to mám, náležitého ocenění. Mezi příčinami husitského hnutí uvádívá se sice z pravidla nespokojenost s tehdejším stavem církve a k vysvětlení této nespokojenosti ukazuje se na úpadek církevní kázně, na přílišné bohatství ústavů duchovních, na mnohoobročnictví, lakotu a rozmařilost duchovenstva, na hrabivost papežů, ale myslím, že tím vším není vystižena podstata věci. Nešlo jen o dočasný mravní úpadek, který by bylo možno odstraniti přísnějším prováděním církevní kázně, šlo o celou soustavu církevní

správy, která byla výsledkem dlouhého vývoje, která takřka s ústrojím církevním srostla a kterou nebylo lze změniti bez velikých otřesů.

Práce o edici papežských listin vztahujících se k českým věcem z doby, do níž spadají počátky husitského hnutí, přivedla mne k tomu, že jsem se pokusil vypsati podrobněji rostoucí vliv Říma na české poměry církevní a postupné vnikání oné správní soustavy do české církve. Prvá část pojednání, které tak vzniklo a jemuž dal jsem název „Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské", byla uveřejněna v „Českém časopise historickém" r. 1904, další kapitoly vycházejí v letošním ročníku 1906. Povahou materiálu a nedostatkem předběžných prací speciálních byl jsem proti svému původnímu úmyslu sveden zpracovati některé partie podrobněji. Ač doufám, že mi z toho nebudou činěny výtky, přece zdá se mi, že touto podrobností některých částí celkový obraz pozbývá poněkud určitosti a přehlednosti, a že nebude zbytečné, pokusím-li se shrnouti hlavní výsledky kapitol již uveřejněných i těch, jež budou následovati, v tuto menší, ale proto snad jednotnější a přehlednější skizzu. Čtenáře, který by se zajímal o podrobnější výklad otázek, jichž se tu jen dotýkám, i o doklady mých tvrzení, odkazuji k oné obšírnější studii.

* * *

Poměrně pozdě obrátily k sobě Čechy pozornost Říma. Bez přičinění a snad i bez vědomí Říma pronikly k národu pohanskému, obývajícímu v zemi daleko od Říma vzdálené, první paprsky učení křesťanského ze zemí sousedních, které dříve byly obráceny na víru Kristovu. A když v národě samém probudila se touha poznati blíže nové náboženství, dostalo se jí ukojení nikoli z Říma, nýbrž z Cařihradu. Působení bratří soluňských odtud vyslaných rozhodlo o tom, že předkové naši přijali křesťanství. Činnost slovanských apoštolů byla schválena Římem, a když nároky bavorských biskupů na země učení Kristovu nově získané byly odmítnuty, počala se tu vyvíjeti se souhlasem Říma církevní organisace, která zajisté v mnohém byla by se lišila od církevní ústavy sousedních zemí křesťanských. Pádem říše velkomoravské vývoj ten násilně byl přerušen a všechny pásky, které země naše dotud byly spojovaly s východem, byly přetrhány.

Křesťanství v našich zemích tím ovšem nezaniklo, ale vyvíjelo, upevňovalo a šířilo se u nás od té doby pod vlivem sousedních zemí německých a jejich starší organisace církevní. Papežství, které zatím hluboko pokleslo s výše, na jaké bylo v století Mikuláše I., jako by o zemi na dalekém severu ani nemělo zájmu, toliko mimořádnými okolnostmi bývalo pohnuto projeviti svou vrchní moc nad církví v zemi té vzniklou. Na konci třetí čtvrti století X. společným působením českého knížete a císaře německého dostala naše země vlastní biskupství a účastenství papežovo v této důležité události omezovalo se na pouhý souhlas a schválení. A podobně bylo při zakládání předních ústavů duchovních v zemi, jako byly klášter sv. Jiří, klášter Břevnovský a Vyšehradský kostel. Papež pouze schvaloval ustanovení domácích zakladatelův a nanejvýš k schválení tomu připojil nějakou milost pro nový ústav.

Vnitřní organisace české církve vliv Říma v té době vůbec se nedotýkal. Instituce církevní dostávaly se k nám prostředím německým a to ne ve své původní ryzosti, jak se byly vytvořily na území staré říše římské, nýbrž podstatně změněny vlivem barbarského živlu germánského, zaplavujícího největší část tehdejší západní církve křesťanské. Kdežto v době římské církev samostatně rozhodovala jak o duchovní správě věřících, tak i o svém jmění, domohl se v době germánské živel laický v obém směru záhy vlivu velmi značného. Církev šíříc se mezi národy dotud pohanskými, byla nucena spoléhati na přízeň panovníkův a velmožů světských. Jejich štědrostí vznikaly nové kostely a umožňovala se tak duchovní správa. Ale štědrost ta nebyla zcela nezištná; světští zakladatelé kostelů nebyli tolik proniknuti duchem nového náboženství, aby byli ochotni vzdáti se všech svých práv ke klášteru nebo kostelu, jejž založili, i k majetku, kterým jej obdařili, nýbrž snažili se podržeti moc nad obojím a těžiti z ní. Ano oni činili nároky i na takové důchody svého kostela, které byly povahy čistě církevní, na desátky, jež věřící podle církevních předpisů odváděli svému kosteu. Posléze zobecněl názor, že kostel se svými statky a důchody je soukromým majetkem vrchnosti, od níž byl založen a na jejíchž pozemcích stojí. Nejpovážlivější pro církev následek toho názoru byl, že vrchnosti strhly na sebe i rozhodování o duchovní správě svých kostelů, svěřujíce ji z pouhé moci své svým zřízencům a podle své libosti zase jim ji odnímajíce. Takové asi poměry za-

vládly skoro v celé církvi západní v době, kdy u nás počala se ujímati církevní organisace křesťanská, a není divu, že s takovými poměry shledáváme se i u nás. I tu církev ovládána byla živlem světským ; kníže svým vlivem rozhodoval o volbách biskupův a kláštery i kostely, jež založil, pokládal takřka za svůj majetek, a podobně počínaly si i jiné vrchnosti.

Za takových poměrů vliv římské kurie na církevní správu země byl téměř nemožný a ti, kdo na stolci Petrově seděli až do pol. XI. stol., ani u nás ani jinde nepokoušeli se vůbec o jejich změnu. Když v pol. XI. stol. papežství zreformované přičiněním nejvyšší světské moci západního křesťanstva podniklo boj za osvobození církve z područí této světské moci a za obnovení své autority v celé církvi, obrátila se jeho pozornost také k Čechám. Spor mezi oběma českými biskupy, Pražským a Olomouckým, byl k tomu podnětem. R. 1073 poprvé objevili se na české půdě papežští legáti, aby spor ten rozhodli. Od knížete dostalo se jim stkvělého přivítání, ale kněžstvo a lid neosvědčilo ochoty, podrobiti se jejich rozkazům. Biskup Pražský ani nedostavil se k synodě od legátů svolané a po krátkém pobytu odešli legáti z Čech nerozhodnuvše sporu. Ale kurie nevzdala se svého práva a spor o rok později rozhodnut byl rozsudkem papežovým.

Po tomto rozhodném projevu svrchovanosti Říma nad českou církví zase na dlouhou dobu nastává dřívější poměr. Papežství příliš zaměstknané svým bojem s římským císařstvím nemohlo starati se o církevní poměry vzdálených Čech. Ano když r. 1130 nově zvolený Pražský biskup Menhart utekl se ke kurii, aby se tu ospravedlnil z obvinění proti němu přednášených a obhájil správnost své volby, kurie ať z nedostatku energie či z nedostatku zájmu přenechala konečné rozhodnutí činiteli jinému. R. 1133 přišel sice papežský legát do Čech, aby záležitost biskupovu vyšetřil, ale spor skončen byl teprve rozsudkem Mohučského metropolity.

Brzy po tom počíná se nenáhlá proměna ve vnitřním ústrojí české církve i v jejím poměru ke kurii. Spory Olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, prvního z českých biskupů, který u nás jal se pracovati k osamostatnění církve v duchu ideí Řehoře VII., s knížaty moravskými, přivedly r. 1143 znova do naších zemí papežského legáta. Ale tentokráte nespokojil se legát — byl to Guido — urovnáním sporu, nýbrž pokusil se též o reformu poměrů církevních

Energicky snažil se zjednati platnost církevním zákonům o kněžském bezženství, jichž v Čechách do té doby nebylo šetřeno. Více ani on nemohl učiniti. Ale snaha po reformě církve odtud již v Čechách nezanikla. O zachovávání kněžského celibátu pečoval sám kníže, ovšem s úspěchem jen nepatrným. Papežský legát, který na konci XII. století přišed do Čech, vymáhal slib čistoty od těch, kdo měli býti svěceni na kněžství, málem byl by býval zabit, a teprve po generálním koncilu r. 1215 i u nás zásada kněžského bezženství byla přivedena k plné platnosti. Zatím co takto znenáhla celibátem odlučovalo se duchovenstvo od společnosti laické, nabývaly současně také ústavy duchovní i jich statky výjimečného postavení immunitami, které jim byly propůjčovány od panovníků. Biskup Zdík první dosáhl takového privilegia pro kostel Olomoucký r. 1144, krátce po odchodu legáta Guidona z Čech, a někdy touž dobou dostalo se podobného privilegia i kostelu Pražskému. Poddaní obou kostelů byli osvobozeni od veřejných robot a vyňati ze soudní pravomoci hradských úředníků knížecích. V druhé pol. XII. stol. a v stol. XIII. nabyla pak podobných privilegií valná část ostatních ústavů duchovních v Čechách i na Moravě.

Zavedením kněžského celibátu a immunitami postavení církve v Čechách jistě znamenitě se proměnilo, ale vliv laického živlu na duchovní správu nebyl tím přímo zasažen. Než i tu znenáhla nastával obrat. Na samém počátku XIII. stol. přiznáno bylo kapitulám kostela Pražského i Olomouckého právo voliti svobodně biskupa, o jehož volbě dotud rozhodoval panovník skoro neomezeně. Brzy po tom došlo i na kostely nižší.

V ostatní církvi po skončení boje o investituru papežství jalo se usilovati také o upravení poměrů nižších kostelů k vrchnostem. Neprovedlo se to ovšem rázem, nýbrž nenáhlým postupem. Církev vycházejíc z theorie o rozdílu mezi spiritualiemi a temporaliemi, která vypracována byla v zápase o investituru, neupírala světským vrchnostem jich práva ke kostelům a jich statkům, k temporaliím, ale nechtěla snášeti, aby rozhodovaly o spiritualiích, o duchovní správě kostelů, aby dosazovaly a sesazovaly jich duchovní správce. Vrchnosti, které dotud byly vlastníky kostelův a jich téměř neomezenými vládci, staly se tak pouhými patrony, kterým z vděčnosti za zásluhy o kostel přiznána byla církví jako koncesse některá,

zprvu ještě velmi značná práva k temporaliím a tím nepřímo i vliv na spiritualia, ale tato práva a tento vliv stále více se omezoval.

V českých zemích první nesmělé stopy tohoto změněného názoru na poměr vrchností ke kostelům objevují se od počátku XIII. stol., ale teprve biskup Ondřej podnikl s plným vědomím a s nezlomnou energií boj s mocí světskou za jeho uznání a dopomohl mu aspoň v zásadě k vítězství. Král i pánové čeští uznali výhradní právo biskupovo k spiritualiím, právo dosazovati i sesazovati duchovní správce kostelův a míti dozor nad nimi. Tímto uznáním výhradního práva církve k spiritualiím ústrojí české církve nezměnilo se ihned. Nestačilo zásadní uznání tohoto práva, o jehož skutečné zachovávání církvi ještě dlouho bylo bojovati, pokud nebyla odstraněna hmotná závislost duchovních správců na jich vrchnostech. Teprve po dlouhém úsilí podařilo se církvi dosáhnouti toho, aby vrchnosti nepokládaly se za pány zádušního jmění a církevních důchodů kostela, zejména desátku. Také dlouho trvalo, než církev v praksi zjednala platnosti své soudní pravomoci nad duchovenstvem. Bylo třeba vývoje více než stoletého, aby stanovisko církevní, jak je u nás poprvé jasně vytkl biskup Ondřej, dobylo ve všech těchto směrech plného vítězství, aby vliv laického živlu na správu církve omezen byl na míru stanovenou zákony církevními.

Současně s touto změnou ve vnitřním ústrojí české církve, k níž kurie nemálo přispěla zvláště svým rozhodným účastenstvím v boji Ondřejově s mocí světskou, mění se podstatně i poměr Říma k české církvi. Od polovice XII. stol, kdy vystoupením legáta Guidona zahájena byla reforma české církve, zájem kurie o Čechy již neutuchá. Svědčí o tom i rostoucí počet privilegií a bull papežských vysílaných do našich zemí. V druhé polovici XII. stol. dostalo se celé řadě duchovních ústavů českých ochranného privilegia papežského, jímž ústavy ty byly přijaty pod ochranu stolice papežské. Praktického významu taková privilegia arci neměla, ale idealně projevuje se jimi svrchovanost papežova nad celou církví. V XIII. stol. ochranných privilegií pro české ústavy duchovní přibývá a z pravidla bývají spojena s potvrzením všech statků klášterních a s udělením rozsáhlých svobod, upravujících poměr kláštera k biskupovi. Ani tato privilegia nezasahovala hlouběji do vnitřních poměrů české církve. Potvrzením statků klášterních neměnil se

skutečný majetkový a právní stav kláštera a svobody udílené jednotlivým klášterům nepřesahovaly míry toho, co jim náleželo na základě obecných výsad jejich řádů. Nicméně jeví se v privilegiích těch snaha kurie chrániti i u nás neporušenost církevního majetku, zajistiti klášterům užívání obecných svobod jejich řádů proti moci světské i proti biskupovi a tím jaksi těsněji připoutati je k Římu.

Ochranná privilegia jsou význačná pro poměr římské kurie k Čechám až do poč. XIII. stol. Moc Říma nad českou církví projevovala se do té doby celkem jen idealní péčí o zachování práv a svobod, kterých tu církev již nabyla nebo které jí patřily podle obecných předpisů církevních. Od pol. XII. stol. připojuje se k tomu vždy zřetelněji snaha o reformu české církve. Ale vše to směřuje toliko k *zásadnímu* upravení českých poměrů církevních. Nehledíme-li k několikerému zakročení kurie ve sporech mezi nejvyššími držiteli moci církevní v Čechách, v nichž přirozeně kurie byla vrchním rozhodčím, nenajdeme až do poč XIII. stol. příkladu toho, že by kurie byla se vmísila ve vnitřní správu české církve obsazováním církevních beneficií, rozsuzováním sporů mezi duchovenstvem nebo o záležitosti duchovní, vymáháním církevní daně nebo vykonáváním jakýchkoli práv příslušejících biskupovi. Pokud česká církev byla ovládána světským živlem, pokud nejen kláštery a kostely se svými statky, ale i sama duchovní správa byla závislá na moci světské, takové zasahování kurie v církevni správu země bylo by nezbytně vedlo ke konfliktům s mocí světskou, s panovníkem a světskými vrchnostmi kostelů. Teprve vytlačením světského vlivu na správu církevní zjednáno tu bylo místo pro vliv Říma, a tak stejnoměrně s nenáhlým osvobozováním české církve od moci světské přibývá vlivu kurie na její vnitřní správu: česká církev vymaňujíc se z područí domácí moci světské dostává se vždy více v područí Říma.

Již historie biskupských voleb v Čechách je toho dokladem. Sotva bylo kapitulám obou českých kostelů biskupských přiznáno právo voliti svobodně biskupa, objevuje se snaha kurie působiti na volbu svým vlivem. Z prvu děje se to jen výjimečně a s patrnou snahou postaviti v čelo české církve muže způsobilé ; také neporušuje se formálně volební právo kapitul. Za celé XIII. stol. jediný český biskup dosáhl hodnosti své z pouhé moci kurie. Byl to Olomoucký

Bruno, jehož jmenování předcházel dlouhý spor o biskupství Olomoucké. Ve stol. XIV. stává se však dosazování českých biskupů z moci papežské pravidlem. Od r. 1326, kdy Pražský probošt Hynek ustanoven byl od papeže biskupem Olomouckým na základě dřívější speciální reservace tohoto biskupství, až do doby husitské *všichni* biskupové zemí českých byli formálně dosazeni papežem. Skoro vždycky stalo se to v úplném souhlase s panovníkem a často byl od papeže jmenován prostě biskupem ten, koho dříve zvolila kapitula, ale nicméně zračí se v tomto faktu změněný poměr české církve k Římu velmi patrně.

Podobně bylo i s volbami opatskými. Až do poč. druhé čtvrti stol. XIV. nemáme zprávy o tom, že by papež jakýmkoli způsobem byl zasáhl do voleb českých opatů v klášteřích. R. 1326 stalo se to, pokud víme, poprvé. Papež Jan XXII. nařídil třem českým prelátům, aby prozkoumali volbu opata Louckého, a shledají-li ji správnou, aby ji potvrdili. R. 1330 týž papež vyhradil si jmenování opata Strahovského po smrti žijícího opata a r. 1342 papež Klement VI. na základě této reservace ustanovil ze své moci opata na Strahově. Od této první provise na opatství v Čechách provisí podobných přibývá. Klement VI. jmenoval sám ještě dva opaty, od jeho nástupců až do r. 1389 víme asi o 17 provisích na opatství v zemích českých a od Bonifáce IX. samého za patnáct let jeho vlády vyšel asi stejný počet takových provisí.

Nižších beneficií v našich zemích dotkl se systém papežských provisí dříve než beneficií vyšších. Zprvu byla to ovšem pouze beneficia, s nimiž nebyla spojena duchovní správa, zejména kanonikáty a prebendy kanovnické, v jichž obsazování kurie zasahovala. Poprvé stalo se to krátce po skončení zápasu biskupa Ondřeje s králem. R. 1222 nařídil papež třem exekutorům, aby děkanství Pražské uprázdněné tím, že děkan Arnold, který stál v minulých bojích na straně králově proti biskupovi, zbaven byl své hodnosti, témuž Arnoldovi znova bylo uděleno z moci papežské. Nebylo to tedy udělení beneficia, nýbrž pouze jeho restituce. Ale brzy potom dovídáme se o skutečném udělení beneficia z moci kurie. Legát Konrád, který v našich zemích prodléval r. 1225, propůjčil klerikovi ze vznešeného rodu Římského, tedy cizinci, prebendu kostela Olomouckého. O čtvrtstoletí později jiný cizinec, Angelus de Pontecurvo, přijat byl

na základě papežského rozkazu za kanovníka na Vyšehradě a měl dostati i prebendu, jež by se tam uprázdnila. Protože kapitula prebendu udělila jinému, byl papež nucen r. 1253 nařídit děkanu Pasovskému, aby se postaral, by Angelovi prebenda byla dána. Od té doby znenáhla přibývá papežských provisí na nižší beneficia v našich zemích, ale dlouho ještě zůstávají čímsi mimořádným, nezvyklým. Svědčí o tom i neustálená forma těchto provisí i zprávy o odporu, se kterým se potkávaly u kapitul, jichž kollační právo bylo jimi zasaženo. Beneficií dostávalo se těmito provisemi, jak se zdá, zpravidla jen osobám vynikajícím ať vzděláním či politickým vlivem.

Za papeže Jana XXII. nastává v tom zřejmý obrat. Kdežto z doby dřívější máme přímé nebo nepřímé zprávy jen asi o 10 papežských provisích na nižší beneficia v našich zemích, je známo na 250 bull tohoto papeže, jež týkají se obsazování takových beneficií. Z toho je více než polovina provisí na kanonikáty se současnou reservací prebendy a asi čtvrtina povšechných reservací některého z beneficií určité kategorie. Provisí na určité beneficium již uprázdněné je mnohem méně a skoro vesměs opírají se o generální reservace beneficií určitým způsobem uprázdněných. Ustálené formy těchto provisí dokazují, že papežské provise staly se již čímsi pravidelným. Za nástupců Jana XXII. systém papežských provisí rozvíjí se ještě bohatěji — od Klementa VI. známe více než dvojnásobný počet provisí než od Jana XXII. — a na sklonku XIV. století, za Bonifáce IX., systém ten dostupuje vrcholu. I v této době provisemi papežskými nejvíce byla zasahována nekurátní beneficia při kostelích kathedrálních a kollegiatních. Již v pol. XIV. stol., za Klementa VI., byl na př. kostel Pražský zahrnut takovým množstvím papežských reservací a provisí, že bylo téměř nemožno domoci se tu kanovnictví a prebendy nebo některé hodnosti jinak než papežskou provisí. Bylo-li až do počátku XIV. stol. obsazování nižších beneficií z moci papežské skutkem mimořádným, jehož pohnutkou asi z pravidla býval vyšší zájem politický nebo církevní, od doby Jana XXII. stalo se zcela pravidelným prostředkem k získání příjmů. To platí i o pozdějších provisích na česká biskupství a opatství. Za své jmenování platili biskupové a opati komoře papežské značná servicia, a ti, kdo nabyli některého nižšího beneficia milostí papežskou, platili annaty t. j. polovinu ročního důchodu tohoto beneficia.

Těmito platy jistě ne nepatrnými, k nimž dlužno připojiti různé poplatky za hojné jiné milosti papežské, není vyčerpáno vše, čím české duchovenstvo finančně přispívalo Římu. Od XIII. stol. papežové vždy častěji vymáhali na duchovenstvu českém pravidelnou církevní daň, nejčastěji desátek všech důchodů církevních. R. 1229 poprvé vymáhán v Čechách dvacátek uložený koncilem Lateránským z r. 1215 všemu duchovenstvu, a jak se zdá, setkalo se to s velikým odporem duchovenstva. V stol. XIII. obecná daň církevní vypsána byla již jenom dvakráte, r. 1245 a 1274, a po obakráte také české duchovenstvo bylo nuceno přispěti svým dílem. S jakou ochotou se to dělo, je patrné z toho, že vybírání druhé z těchto daní trvalo nejméně 35 let a ani potom nedostala komora papežská vše, co jí podle uložení z r. 1274 patřilo. V XIV. stol. vybírání desátku v zemích českých opakovalo se častěji. Protože Francie a Anglie, odkud v stol. XIII. plynulo nejvíce desátku, na konci tohoto století s úspěchem vzepřely se požadavkům kurie, dolehlo v XIV. stol. břímě daní papežských tíživěji na duchovenstvo říše římskoněmecké a zemí křesťanského severu a východu. V době, kdy králové čeští byli zároveň německými císaři, několikráte byla vypsána daň církevní pouze v zemích poddaných jejich žezlu a vybírání této daně dělo se již způsobem zcela pravidelným.

Rostoucí vliv kurie na vnitřní správu české církve lze pozorovati také v soudnictví. Až do poč. XIII. stol. vrchní soudní moc Říma nad českou církví projevila se jen v několika případech mimořádných, hlavně ve sporech jejích nejvyšších správců. R. 1207 poprvé dovídáme se, že český ústav duchovní, cisterský klášter Osecký, ve sporu s jakýmsi šlechticem o statky, jež klášteru byl daroval, ale zase odňal, utekl se o rozhodnutí ke kurii. Papež však svěřil vyšetření a rozhodnutí sporu biskupům Pražskému a Olomouckému i Litoměřickému proboštovi. Od té doby stávalo se častěji, že strany ve svých sporech dovolávaly se rozsudku kurie. Nejčastěji byly to kláštery, jež se utíkaly stížně ke kurii, buď odvolávajíce se z rozsudku domácí duchovní vrchnosti buď prostě tuto vrchnost obcházejíce, a kurie rozhodnutí takových stížností a sporů skoro vždy svěřovala domácím prelátům nebo některému prelátovi z blízkého sousedství. Jen zřídka spory českého duchovenstva soudil papežský kaplan ustanovený od papeže jich auditorem ; ze XIII.

stol. jsou jen dva takové případy známy. Předmětem takových sporů byly nejčastěji statky klášterní, patronátní právo, desátky a pod.

Na konci XIV. stol. i v tom směru poměry jsou již zcela jiné. V době Bonifáce IX. sporů českého duchovenstva projednává se při kurii veliké množství. Prokuratoři, jimž zastupování stran ve sporech u kurie je řemeslem, i plnomocníci zvláště do Říma z našich zemí vysílaní jsou zaměstknáni spornými záležitostmi českých stran. Papežští auditoři, kteří od poč. XIV. stol. jsou ustaveni v zvláštní soudní tribunál, provádějí soudní řízení s celým složitým apparátem středověké juristické prakse. Z pravidla neobešel se žádný spor bez několikeré appellace a protahoval se tak na léta k malému užitku sporných stran. Kdežto v XIII. stol. spory u kurie vedly se z pravidla v zájmu duchovních ústavů, které v Římě hleděly se dovolati pomoci proti skutečnému či domnělému bezpráví, šlo ve veliké většině rozepří, jimiž papežskému soudu bylo se zabývati na konci XIV. stol., o soukromé zájmy jednotlivých osob a jich předmětem bývala nejčastěji církevní beneficia.

Na konci XIV. stol. v době velikého schismatu, a především v době papeže Bonifáce IX. působení celé složité soustavy správní a finanční, jak se v církvi vyvinula v stol. XIII. a XIV., na církevní poměry našich zemí dostupuje nejvyššího vrcholu. Svědčí o tom velmi výmluvně již počet bull papežských vydaných za 15 let vlády Bonifácovy, které přímo nebo nepřímo týkají se českých věcí. Ačkoli register tohoto papeže zachovaly se jen asi dvě třetiny, bylo v nich nalezeno přes 1800 takových bull, počítáme-li bully stejného obsahu vydané v jedné věci na dvě nebo několik adress za kus jediný. Z toho největší část, na 800 kusů, týká se obsazování nižších beneficií církevních. Není bez významu, že proti době předešlé poměrně ubylo reservací, jimiž obdarovaný nabýval pouze nároků na některé z beneficií určité kategorie, až by se uprázdnilo, za to však nad míru se rozmnožil počet skutečných provisí na beneficia již uprázdněná. Reservace, exspektativy patrně právě svým množstvím pozbyly již ceny ; o uprázdněná beneficia hlásilo se uchazečů s papežskými reservacemi tolik,, že na ty, kdo měli reservace pozdější, dostalo se až po dlouhé době anebo nikdy. Proto buď byly udíleny reservace velmi rozsáhlé — reservovalo se najednou třeba několik beneficií, udílel se nárok na kterékoli z beneficií,

jež by se uprázdnilo v celé diecési nebo v několika diecésích a pod. — anebo vsunovaly se do obyčejných reservací nové klausule ustanovující, že ten, jemuž se udílela reservace, má v dosažení beneficia míti přednost před jinými, kteří mají reservace bez takových klausulí. Ve vymýšlení a zdokonalování takových klausulí dokázala papežská kancelář Bonifácova — ovšem nikoli nezištně — podivuhodnou vynalézavost, tak že kdo dnes dostal reservaci s klausulí, která mu zaručovala přednost přede všemi jinými konkurrenty, nemohl býti jist, nebude-li již zítra předstižen někým, kdo domůže se reservace s klausulí ještě dokonalejší. Není divu, že z toho vznikaly stále nové a nové spory o beneficia.

Ani s provisemi na beneficia již uprázdněná nebylo lépe. Nebylo vzácností, že na totéž beneficium současně dostalo provisi papežskou osob několik, a že v jedné z takových provisí všecky ostatní provise na totéž beneficium třeba téhož dne vydané byly prohlášeny za neplatné. Nešetřil-li papež ani svých vlastních ustanovení, nelze diviti se, že nedával se omezovati ani privilegiemi a výsadami svých předchůdcův ani obecnými předpisy církevními. Zákaz kumulace beneficií papežskými provisemi uváděn byl přímo v posměch, a stavělo-li se jakékoli starší ustanovení nebo zákon církevní v cestu papežské milosti, jež právě byla udílena, pokládala se za dostatečnou k odstranění takovéto překážky pouhá zmínka o ní v textu příslušné bully pod záhlavím „non obstantibus".

Takové jednání kurie nemohlo ovšem prospěšně působiti na mravní i právní cit těch, jichž se týkalo. A k vážnosti kurie jistě nepřispívala tato nemírná péče o kde jaké církevní beneficium, o jehož obsazení po právu příslušelo rozhodovati domácím úřadům církevním, péče, která nemajíc namnoze ani formální oprávněnosti, způsobovala naprostý zmatek a nejistotu právní, podlamovala autoritu domácích úřadů církevních a příliš zjevně dokazovala, že její hlavní pohnutkou je snaha zvýšiti příjem papežské komory. A tuto snahu prozrazují nepopíratelně i všechny jiné způsoby papežského zasahování v české poměry církevní, všechny ty inkorporace, exempce, indulgence, absoluce, dispensace, jmenování papežských kaplanův a familiárův a jiné milosti, jimiž štědrost papežů zahrnovala české země. Bylo to vskutku velikolepé těžení z duchovní moci Říma nad církví, pravé kupčení s věcmi, které měly býti svaté. Na místo velikých zájmů církevních, jimiž Řím od doby Řehoře VII.

dával se ovládati u vykonávání své svrchované moci nad církví, vstoupil zájem jediný: opatřiti kurii dostatečný důchod. Modernímu historikovi prohlédajícímu hlouběji k příčinám, které způsobily, že vnitřní vývoj církve zabočil v tento směr, tak málo shodný s vlastním jejím posláním, není nesnadno pro jednání Říma najíti vysvětlení a snad i omluvu. Ale současníci, pokud nepozbyli jemnějšího citu náboženského, nemohli než spatřovati v něm velikou zpronevěru na duchu učení Kristova, a není divu, že v očích těch, kdo živěji byli proniknuti ideálem čistého křesťanství, Řím stával se sídlem Antikristovým a pramenem všeho zla, jímž trpěla církev Kristova.

Nikoli mravní nedostatky duchovenstva, ne prohřešky jednotlivců proti celibátu a jiné jich poklesky, s nimiž za všech dob, třeba ne vždy v rozměrech tak povážlivých, se setkáváme a proti nimž horlení mravokárců nikdy nezmlká, ale tento finanční, svatokupecký ráz veškeré církevní správy, který z Říma šířil se do všech článkův ústrojí církevního a jehož působení takřka denní zkušeností se pociťovalo, byl hlavní příčinou obecné nespokojenosti s poměry církevními. Z mnohých projevů této nespokojenosti stačí vzpomenouti významného hlasu domácího, Husova traktátu O svatokupectví, který je neúprosnou kritikou správní soustavy církevní po této finanční stránce. Tento jediný spis Husův, kdyby nebylo nadbytek dokladů jiných, stačil by k poznání, jak silně působil odpor proti svatokupeckému rázu tehdejší správní soustavy církevní na vznik a vývoj husitského hnutí. K propuknutí tak mocného odboje celého národa proti Římu sotva co jiného přispělo tou měrou jako přesvědčení, že Řím jest původem a nejsilnější oporou tohoto porušeného stavu církve.

Ovšem vnucuje se bezděky otázka, proč právě u nás odpor proti Římu propukl s takovou silou a vedl k takovým výsledkům, když ona správní soustava vztahovala se na celou církev, když také jinde (v Anglii, Francii, Německu) setkáváme se s neméně ostrými projevy kritiky a nespokojenosti s touto soustavou? K takovým otázkám nebývá možno dáti odpověď naprosto bezpečnou a uspokojivou a bylo by příliš odvážné pokoušeti se o ni v tomto případě. Mohla by býti hledána ve zvláštních sociálních, hospodářských a především národnostních poměrech tehdejších Čech, jichž vý-

znam v tomto směru zajisté nelze podceňovati. Ale myslím, že sám vnitřní vývoj české církve a jejího poměru k Římu Ieccos může vysvětliti.

Obecný koncil Viennský z r. 1311 jest i tím památný, že se tu ozvala velmi rozhodná a ostrá kritika správní soustavy papežské a její centralisační tendence. Oba církevní hodnostáři francouzští, kteří se této kritiky odvážili, shodli se v tom, že úpadek církve zavinili papežové, kteří nedbajíce práv prelátů, strhli na sebe rozhodování sporů, udílení kostelův a beneficií. Počet papežských reservací a provisí byl takový, že na př. v kterémsi biskupském kostele s 30 prebendami biskup za 20 let jen dvakráte mohl někomu uděliti prebendu, ač za tu dobu bylo nejméně 35 vakancí. Ale také všechny hodnosti a úřady toho kostela papež rozdal a rovněž všechny menší kostely kollegiátní a fary toho biskupství tak byly přeplněny papežskými kandidáty, že biskup vůbec neměl možnosti uděliti jakékoli beneficium domácím duchovním. Často prý se také stávalo, že jedna osoba měla několik úřadů při různých kostelích a třeba 10—12 prebend. Donesly-li se tyto stížnosti k sluchu Pražského biskupa Jana, který na koncilu byl přítomen, naplnily jej asi nemalým podivem. I jemu snad byly známy z vlastní diecése případy papežského zasahování v řádnou moc biskupovu ať udělením církevního beneficia neb prebendy, ať rozhodnutím sporu některého ústavu duchovního, ale případy ty byly tak řídké, tak mimořádné, že o podlamování moci biskupské a rozvratu řádné církevní správy nemohlo býti ani řeči. Českému biskupovi bylo ještě bojovati s obtížemi jiného druhu. Teprve úsilí biskupa Jana podařilo se stlačiti práva patronů k jich kostelům na míru předepsanou církevními kanony. Není divu, že za takových poměrů v jeho diecési nemohl se dotud ujmouti systém papežských provisí a reservací, jehož působení tak názorně vylíčil francouzský prelát na koncilu Viennském. Skutečně od tehdejšího papeže Klementa V., jenž Francii i Anglii zaplavil svými reservacemi a provisemi, známe toliko jedinou provisi na české beneficium. Ale již za nástupce Klementova Jana XXII. nastal v tom obrat a na konci století sotva jiná země v církvi více zakoušela dobrodiní papežských provisí než-li Čechy. Nepodává již tento neobyčejně rychlý vzrůst papežského vlivu na církevní správu zemí českých, toto překotné vnikání správního a finančního systému kurie do české církve částečného vy-

světlení, proč odpor proti Římu u nás vypukl mocněji a bouřlivěji než jinde?

Ale i jiné okolnosti dlužno míti na paměti. V zemích, v nichž zrodila se církevní ústava pozdějšího středověku se svým centralismem a fiskalismem, v Italii a Francii, nemohlo snad ani dojíti k zásadnímu odboji proti této ústavě. Italii, t. j. především italskému duchovenstvu, papežské reservace, provise atd. přinášely užitek, centralismus papežského správního systému spíše mu prospíval než škodil. V Italii setkáváme se po celý středověk s útoky na papežství a na církev, které mají buď ráz výhradně politický nebo čistě mravokárný, ozývá se tu odpor proti světské vládě papežův i kritika mravních nedostatků papeže i duchovenstva, ale opravdové snahy po změně ústavy církevní tu nepozorujeme. Ve Francii ona ostrá kritika správní soustavy papežské, jež se ozvala na koncilu Viennském, nenašla ohlasu. O Francii v době Avignonské platí totéž, co bylo řečeno o Italii. Avignonské papežství bylo takřka nejvyšším členem francouzské hierarchie, jeho moc a lesk byly ozdobou a ctí francouzské církve a systému papežských provisí a reservací francouzské duchovenstvo, francouzské university i francouzská vláda dovedli užívati ve svůj prospěch. Teprve v době schismatu, kdy Francie skoro sama musila vydržovati svého papeže a jeho dvůr, objevuje se odpor proti správní soustavě církevní a snaha omeziti moc papežovu nad francouzskou církví, byl to však spíše jen prostředek, jímž papež měl býti donucen k odstoupení, aby odstraněno bylo schisma, kterým trpěly zájmy vedoucích činitelů, vlády, university i kněžstva. Snaha směřující k osvobození francouzské církve od nadvlády papežské nevyrostla přirozeně z vnitřních potřeb francouzské církve, byla jen cosi dočasného, skoro umělého — nedávno bylo přesvědčivě ukázáno, že bylo to téměř jen nápodobení anglického vzoru — a proto mohla býti uspokojena kompromisem, konkordátem s kurií.

Jinak bylo v Anglii. Tam centralistické tendence papežské vlády, které Anglie dotkly se velmi záhy, takřka od počátku pociťovaly se jako útok na práva, svobody i hmotný zájem země. Důslednému úsilí anglického parlamentu, podporovanému obratnou politikou vlády, podařilo se posléze dosáhnouti toho, že vliv Říma na správu anglické církve na konci XIV. stol. zemskými zákony tak byl omezen a upraven, že správní soustava kurie přestala Anglii býti

obtížnou. Proto protipapežské nauky Viklefovy, jichž užíváno na čas k podpoře oněch osvobozujících snah, nezrodily v Anglii revoluce proti Římu.

Zatím co Anglie vždy více se sebe setřásala břímě papežského centralismu a fiskalismu, tíže jeho stále mocněji doléhala na říši římskoněmeckou. Lze říci, že koncem XIV. stol. země této říše správním a finančním systémem kurie nejvíce byly vykořisťovány a měly z něho nejméně užitku. Je přirozeno, že nejživěji pociťovalo se to v politickém i kulturním středisku říše, v zemích poddaných bezprostředně žezlu císařů římských, v bohatých, kulturně i politicky vyspělých Čechách. Králům českým, kteří byli zároveň římskými císaři, příliš záleželo na shodě s papeži, než aby mohli centralisačním snahám jejich vzpírati se s takovou rozhodností jako činili králové angličtí. Za to tím více snažili se z centralistického systému kurie těžiti ve svůj prospěch, vymáhajíce na papežích beneficia pro své služebníky a oddané přívržence. V tom nelišil se od svého velikého otce ani Václav IV., jehož politika bývá označována za antiklerikální; jeho důvěrný rádce, známý Václav Králík z Buřenic, byl — hlavně zajisté královým přičiněním — největším mnohoobročníkem z milosti papežské. S podobnými zjevy setkáváme se i ve Francii a v Anglii, ale důležitý rozdíl byl v tom, že u nás užívalo se bohatství církevního papežskými provisemi především k odměňování služebníků kurie i imperia, kteří byli z valné části buď cizinci nebo aspoň mužové stojící stranou domácího života. Tato okolnost jistě nemálo přispívala k tomu, že v nižším, národnějším duchovenstvu i v kruzích laických vzmáhala se nespokojenost s tehdejší správou církevní, jejíž zlořády s hlediska mravně náboženského nemilosrdně potírali ti, jež nazýváme předchůdci Husovými. Není divu, že revoluční nauky Viklefovy a jeho bojovná kritika tehdejší církve, které v Anglii zanikly skoro bez ohlasu, našly právě v Čechách tolik porozumění, a že Hus ve svém boji proti autoritě Říma setkal se s takovým souhlasem svých rodáků, že jeho odsouzení bylo znamením k všeobecnému odboji celého národa proti Římu.

Odporem proti tehdejší ústavě církevní a jejím zlořádům není vyčerpán náboženský obsah husitství. České hnutí náboženské již od počátku chovalo v sobě prvky, jimiž sám ideový základ moci Říma nad církví uváděl se v pochybnost. Proto důsledné husitství

vedlo k naprostému rozchodu s Římem, jak jej provedli nejprve Táboři a bratří a v XVI. stol. vlivem německé reformace největší část českého národa. Proto také ani pronikavá reforma církevní ústavy, o jakou též husitství bylo usilovalo, když konečně byla provedena koncilem Tridentským, nestačila k smíření českého národa s Římem. K tomu bylo potřebí Bílé Hory a všeho, co následovalo . . .